

Közösségi vagy személyes? Perspektivizáció a magyar népdalban

Baranyiné Kóczy Judit

Problémafelvetés

Természeti jelenet értelmezési problémái

Népdal: közösségi költészet → népi konceptualizáció

líra → egyéni érzelmek, attitűdök

Hogyan reprezentál a népdal sematikus kifejezésára egyéni, érzelmi, mentális vagy szociális üzenetet?

Problémafelvetés

Értelmezési stratégiák:

- ▶ fogalmak konvencionális metaforikus jelentése (Baranyiné 2008, 2011ac;)
- ▶ intertextuális ismeretek;
- ▶ erődinamikai viszonyok elemzése;
- ▶ a természeti tér horizontális és vertikális felosztásának metaforikus jelentősége (határok, elkerített területek, dombok, hegyek);
- ▶ a lehorgonyzás prototipikus jelölői, pl. deiktikus kifejezések (Baranyiné 2011b);
- ▶ referenciapont-szerkezetek kapcsolódási hálózatának formái (Baranyiné 2014);
- ▶ a személyes perspektíva azonosíthatósága vagy hiánya.

Problémafelvetés

***Lefelé folyik a Tisza,
Nem folyik az többé vissza.***

*Rajtam van a babám csókja;
Ha sajnálja, vegye vissza!*

(Ortutay–Katona 1975: Szerelmi dalok: 211)

közösségi perspektíva: népdalokat
átható sajátos szemlélet, nyelvi
világkép (Szilágyi N. 1996)

implicit közösségi
perspektíva
információközlés

↑
egyéni perspektíva
intenció

A perspektíva

konstruálás: „a beszélő (vagy hallgató) és egy szituáció közötti kapcsolat, melyet a fókuszálás műveletével és képiség eszközével konceptualizál és ábrázol.” (Langacker 1987: 487–88)

ground: az a kontextus, amelyben a beszédesemény résztvevői közös megismerő tevékenységet folytatnak (Langacker 2008: 259, Tátrai 2011: 31)

referenciális jelenet: „a megnyilatkozó által mentálisan feldolgozott és nyelvi kifejezésekkel a partner számára is megfigyelhetővé tett »valóságdarab«” (Kugler 2013: 9)

a nyelvi tevékenységet a **referencialitás** mellett az **interszubsjektivitás** és az **intencionalitás** is jellemzi (Sinha 1999, Tomasello 2002, Tátrai 2011: 30)

A perspektíva

Perspektíva: az a kiindulópont, amelyből a referenciális jelenetet megkonstruálják

komplex mentális pozíció (Németh T. 2013: 120–121:

- ▶ A) közvetlenül elérhető fizikai környezet: temporális, térbeli viszonyok, résztvevők, résztvevők közti szociális kapcsolatok,
→térbeli, időbeli, szociális nézőpontok (Levinson 1983, MacWhinney 2005), főként a megnyilatkozó egocentrikus középpontja, a deiktikus centrum (Levinson 1983, 64–65, Bühler 1934)

nyelvi eszközei: deiktikus eszközök: idődeixis, helydeixis, személydeixis, szociális deixis, diskurzusdeixis (Levinson 1983: 54–68);

- ▶ B) mentális tartalmak: korábbi tapasztalatok reprezentációi, érzelmek, attitűdök stb.

nyelvi eszközei: szociális deixis, érzelem- és attitűdjelölők

A perspektíva

Szubjektív/objektív konstruálás (Langacker 2006: 18)

A szubjektum minél nagyobb mértékben szolgál referenciapontként a megnyilatkozás tartalmához, annál objektívebb a konstruálás (Pelyvás 1998)

A közösségi és egyéni perspektíva jellemzői a népdalban

Embodiment: az emberi testbe való beágyazottságon alapuló perspektíva (MacWhinney 2005)

azonos nyelvi kifejezőeszközök különböző nézőpontjai (Tomasello 2002: 132)

1. táblázat:

A közösségi és az egyéni perspektíva jellemzői a népdalban

közösségi perspektíva	egyéni perspektíva
<ul style="list-style-type: none"> • általános, közösségi tapasztalat, • külső (környezetre irányuló), • természeti törvények (ok-okozati folyamatok) határozzák meg • elfogadó attitűd • információközlő	<ul style="list-style-type: none"> • specifikus, egyéni tapasztalat, • belső (érzelmekre, mentális, szociális helyzetre irányuló), • belső konfliktusok, személyes reakciók határozzák meg • reflektív vagy küzdő attitűd • változatos intenció

2. táblázat:

A közösségi és az egyéni perspektíva összetevői a népdalban

	közösségi perspektíva	egyéni perspektíva
térbeli összetevő	<ul style="list-style-type: none"> • legkonvencionálisabb a falu és annak szűk, mezőgazdasági környezete (Baranyiné 2011a) • sík jellegű vidék (magyar táj)	<ul style="list-style-type: none"> • változatos (bujdosók→falutól távol, betyárdalok→erdőben, pásztordalok→folyópart, rabénekek→tömlöc stb.)
időbeli összetevő	<ul style="list-style-type: none"> • a természet ciklikusságához (évszakok, napszakok), természeti folyamatokhoz (áradás) és azok időtartamához, emberi életszakaszokhoz igazodik	<ul style="list-style-type: none"> • egocentrikus
szociális összetevő	<ul style="list-style-type: none"> • közösségi normák szerinti • implicit	<ul style="list-style-type: none"> • egyéni/aktuális helyzet • implicit→explicit
mentális/érzelmi és tapasztalati összetevő	<ul style="list-style-type: none"> • Természeti szabályrendszere, tapasztalatokon közösségi normák tapasztalat szociális alapuló	<ul style="list-style-type: none"> • egyéni érzékelés és mentális működés (érzelmek, attitűdök, szándékok)

A kettős perspektíva nyelvi eszközei

- ▶ a) Több referenciapontot implikáló melléknevek;
- ▶ b) Határozott főnevek;
- ▶ c) Tér- és időviszonyt jelölő határozószók

a) Több referenciapontot implikáló melléknevek

*Erdő, erdő, **sűrű** erdő,
Jaj, de **nehéz** bejárni!
De nehéz a kislány szívét
Szerelemre kicsalni!*
(Szerelmi dalok: 104/1)

*Kisdobozi kerek erdő, de **magos!**
Közepibe barna kislány, **aranyos.**
Hogyha én az erdőnek a szélső fája lehetnék,
A babámnak vállaira borulnék.*
(Szerelmi dalok: 41)

a) Több referenciapontot implikáló
melléknevek

Mély a Tiszának a széle,
De **még mélyebb** a közepe.
Barna legény kerülgeti,
Átal akar rajta menni.

Átal akar rajta menni
Tearózsát szakítani.
Tearózsa, ne illatozz!
Reám, babám, ne várakozz!

Mert ha reám várakozol,
Akkor meg nem házasodol.
Gyenge vagy a házasságra,
Nem illik a csók a szádra.
(Szerelmi dalok: 406)

a) Több referenciapontot implikáló
melléknevek

Zavaros a Tisza vize, **nem tiszta**.

Ráhajtottam kis pej lovam, nem issza.

Ha nem issza, ráhajtom a széles Dunára,

Mégsem leszek senki megunt babája.

(Szerelmi dalok: 360/1)

b) Határozott főnevek

Funkciók:

- ▶ mentális kapcsolat a megvalósult profilált tárggyal (Langacker 2002b: 7)
- ▶ diskurzus terének már meglévő eleme
- ▶ egyedülállóság

*Felülről fúj **az őszi szél;**
Zörög **a fán a falevél.**
– Ugyan, babám, hova
lettél?
Már két este el nem jöttél.*

*Már két este el nem jöttél,
Talán a verembe estél?
– Nem estem én a verembe,
Véled estem szerelembe.
(Szerelmi dalok: 127)*

- ▶ a közösségi tapasztalatban ismert, konvencionális entitás, mely könnyen azonosítható

b) Határozott főnevek

Esik a fürgeteg,

*Lukas **a köpönyeg.***

– Eresszé be, babám,

Mer mögvösz a hideg!

(Szerelmi dalok: 126)

c) Tér- és időviszonyt kifejező határozószók

Megyen **már** a hajnalcsillag lefelé;
Az én babám most megyen hazafelé.
Lábán van a lagos szárú kis csizma,
Rásütött a hajnalcsillag sugara.
(Szerelmi dalok: 173/1)

A csitári hegyek alatt **régen** leesett a hó.
Azt hallottam, kis angyalom, véled esett el
a ló.
Kitörted a kezedet, mivel ölelsz engemet?
Így hát, kedves kis angyalom, nem lehetek
a tied.
(Szerelmi dalok: 366/1)

Szöged **felől**, Szöged **felől** gyün egy
fekete felhő.
– Siess, kislány, siess, kislány, mert
mögver egy nagy eső!
– Nem sietök olyan nagyon; fáj a
szívem, sajog nagyon.
Most tudom mán, miér sajog: a
szeretőm elhagyott.
(Szerelmi dalok: 322)

Összegzés

A vizsgált konstruálási művelet jellemzői:

- ▶ a szövegegész folyamán a megnyilatkozó szubjektum implicitből explicitté, a perspektíva közösségből egyénivé válik;
- ▶ a szövegkezdő természeti jelenet kezdetben közösségi perspektívát feltételez, majd később új értelmezést kap a szöveget átható személyes perspektíva részeként;
- ▶ A személyes perspektíva a megnyilatkozó szubjektumhoz vagy a referenciális jelenet főszereplőjéhez kapcsolódik;
- ▶ a természeti jelenet két nézőpontból való konstruálása majd újrakonstruálása párhuzamos egy szubjektívizációs folyamattal, mivel amellet, hogy a perspektíva kiindulópontja a megnyilatkozó szubjektumára helyeződik, az teljesen implicit marad, vagy csak kismértékben (attitűdjelölőkkel) jelenik meg;
- ▶ a természeti jelenet a személyes perspektíva intenciójának (pl. panasz, sóhaj, vágy, félelem, figyelmeztetés) részévé válik.

Irodalom:

- Baranyiné Kóczy Judit 2008. Orientációs metaforák a magyar népdalok természeti kezdőképeiben. *Magyar Nyelvőr* 132: 302–325.
- Baranyiné Kóczy Judit 2011a. Az erdő konceptualizációja a magyar népdalokban. *Magyar Nyelv*: 318–325, 398–406.
- Baranyiné Kóczy Judit 2011b. Szövegtípus és deixis: a térdeixis funkciója a magyar népdalban. *Magyar Nyelvőr* 135: 36–47.
- Baranyiné Kóczy Judit 2011c. Az időjárás mint szemantikai összetevő a magyar népdalokban. In: Parapatics Andrea (főszerk.): *Félúton 6. A hatodik Félúton konferencia (2010) kiadványa*. URL: <http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk10/>
- Baranyiné Kóczy Judit 2014. Referenciapont, -szerkezet és -lánc a népdalok térszemantikai konstrukciójában. *Magyar Nyelvőr* 138: 83-99.
- Bühler, Karl 1934. *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Fischer. Jena.
- Kugler Nóra 2013. A szubjektívizáció jelenségének nyelvészeti értelmezései. *Magyar Nyelvőr* 137: 8-30.
- Langacker, R. W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Volume I. Mouton de Gruyter. Stanford, California.
- Langacker, R. W. 2002a. *Concept, image, and symbol. The cognitive basis of grammar*. Mouton de Gruyter. Berlin, New York.
- Langacker, R. W. 2002b. Deixis and subjectivity. In: Brisard, F. (ed.): *Grounding: the epistemic footing of deixis and reference*. Mouton de Gruyter. Berlin, 1–28.
- Langacker, R. W. 2006. Subjectification, grammaticization, and conceptual archetypes. In: Athanasiadou, Angeliki–Canakis, Costas–Cornillie Bert (eds.): *Subjectification. Various paths to subjectivity*. Mouton de Gruyter. Berlin.

-
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive grammar: A basic introduction*. Walter de Gruyter, Berlin.
- Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge University Press. London.
- MacWhinney, Brian 2005. The emergence of grammar from perspective. In: Pecher, Diane–Zwaan, Rolf A. (eds.): *The grounding of cognition: the role of perception and action in memory*. Cambridge University Press. Cambridge, 198–223.
- Németh T. Enikő 2013. Intenciók és nézőpontok a nyelvhasználatban. In: Kugler Nóra– Laczkó Krisztina–Tátrai Szilárd (szerk.): *A megismerés és az értelmezés konstrukciói*. Tanulmányok Tolcsvai Nagy Gábor tiszteletére. Tinta Könyvkiadó. Budapest, 112–133.
- Ortutay Gyula–Katona Imre (szerk.) 1975. *Magyar népdalok I–II*. Szépirodalmi Kiadó. Budapest.
- Pelyvás Péter 1998. A magyar segédigék és kognitív predikátumok episztemikus lehorgonyzó szerepéről. In: László Büky – Márta Maleczki (szerk.): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei 3*. Szeged, JATE. 117–32.
- Sanders, José–Spooren, Wilbert 1997. Perspective, subjectivity, and modality from a cognitive linguistic point of view. In: Liebert, W. A.–Redeker, G.–Waugh, L. (eds.): *Discourse and perspective in cognitive linguistics*. John Benjamins. Amsterdam, 85–112.
- Sinha, Chris 1999. Grounding, mapping and acts of meaning. In: Janssen, Theo – Redeker, Gisela (szerk.): *Cognitive linguistics: foundations, scope and methodology*. Mouton de Gruyter. Berlin, New York, 223–255.
- Szilágyi N. Sándor 1996. *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*. Erdélyi Tankönyvtanács. Kolozsvár.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. (Funkcionális kognitív megközelítés)*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Tomasello, Michael 2002. *Gondolkodás és kultúra*. Osiris. Budapest.

Köszönöm a figyelmet!